

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ПОЕЗІЇ ЮРІЯ КОСАЧА

INTERMEDIALITY OF YURIY KOSACH'S POETRY

Маланий О.О.,

orcid.org/0000-0002-6651-9871

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У даній статті окреслено світоглядні концепти українського письменника діаспори Юрія Косача на підставі спогадів про нього його сучасників. Констатується факт, що творчість письменника (історична белетристика, новелістика, драматургія) в сучасному літературознавстві досліджувана, а поезія ще залишається поза увагою науковців. Здійснено спробу окреслення основних засад художнього світу Юрія Косача, і, головне, інтерпретації його поезій крізь призму інтермедіальності – проявлення в його поетичному доробку мистецьких концептів музики, живопису, театру, скульптури, архітектури. Аналіз поезій з огляду на проблему синтезу мистецтв здійснено на основі поетичних збірок “Мангеттанські ночі. Балади. Елегії” (1966), “Вибране” (1975) і “Літо над Делавером” (1980), виданих в Україні. Основну увагу зосереджено на інтелектуалізмі його творчості, широкий обізнаності письменника із світом мистецтва різних епох, стилів, напрямів, з’ясовано професійну зацікавленість автора поетичних творів у світових мистецьких процесах, його багатій, “синтаксично небуденній мові”. Інтермедіальність поезії розглядається не лише, як концептуальна взаємодія різних видів мистецтв, літературно-мистецькі кореляції, метод аналізу творчості, естетичний маніфест його лірики, а й як засіб відображення дійсності, внутрішнього стану ліричного героя, вектору ліричних текстів Юрія Косача. Перекодування мистецтв в його поезії реалізується як художній прийом, який виявляє особистісні емоційно-естетичні переживання автора. Наявність екфразису в поезії свідчить про специфіку його творчої манери. Стверджується, що інтермедіальність дозволила виявити індивідуальну манеру письма, специфіку художнього мислення поета, естетичну концепцію його світу.

Ключові слова: інтермедіальність, мистецтво, поезія, інтерпретація, Юрій Косач.

The article outlines the worldview concepts of the Ukrainian diaspora writer Yuriy Kosach based on the memoirs of his contemporaries. The fact is stated that the writer's work (historical prose, short stories, dramaturgy) is studied in modern literary studies, while poetry still remains out of the attention of scholars. An attempt is made to outline the basic principles of Yuriy Kosach's artistic world, and, mainly, to comprehend his poems through the prism of intermediality – the manifestation in his poetic work of artistic concepts of music, painting, theater, sculpture, architecture. The analysis of the poems from the perspective of the problem of the synthesis of arts is carried out on the basis of the poetry collections published in Ukraine “Manhattan Nights. Ballads. Elegies” (1966), “Selected” (1975) and “Summer over the Delaware” (1980). The main attention is focused on the intellectualism of his work, the writer's broad awareness of the world of art of different eras, styles, and trends, the professional interest of the author of poetic works in world artistic processes, and his rich, “syntactically unusual language” is clarified. The intermediality of poetry is considered not only as a conceptual interaction of different types of arts, literary and artistic correlations, a method of analyzing creativity, an aesthetic manifesto of his lyrics, but also as a means of reflecting reality, the internal state of the lyrical hero, a vector of Yuri Kosach's lyrical texts. The recoding of the arts in his poetry is implemented as an artistic technique that reveals the author's personal emotional and aesthetic experiences. The presence of ekphrasis in poetry testifies to the specificity of his creative manner. It is argued that intermediality allowed us to reveal the individual style of writing, the specificity of the poet's artistic thinking, and the aesthetic concept of his world.

Key words: intermediality, art, poetry, interpretation, Yuriy Kosach.

Постановка проблеми. Писати про Юрія Косача цікаво, але не просто. З огляду на його ідеологічні погляди, переконання, на ті вагання і шукання, на “вихилястий і кручений шлях” та “карколомні політичні походеньки” (за словами Г. Костюка). Його творчість залишається непоцінованою з огляду на деякі політичні аспекти його діяльності: “Сьогодні рецептивна модель Косача засновується на його так званій контрверсійності, але вона не враховує багатьох факторів... Більшу частину життя він прожив поза межами батьківщини, але він відчайдушно намагався не втратити зв'язку з нею і шукав його. Заради цього він уклав мефістофелеву угоду з владою СРСР” [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До його життєтворчості звертались О. Вісич “Леся Українка у творчій рецепції Юрія Косача та Ігоря Костецького”, М. Гніздицька “Есеїзована історія української літератури Юрія Косача «На варті нації» в контексті національного дискурсу вісниківства”, О. Дмитрук “Тотожність мистецтва і життя в повісті Юрія Косача «Еней та життя інших»”, О. Полухович “Митець без батьківщини у повоєнних творах Юрія Косача”, Р. Радишевський “Юрій Косач: література як голос нації”, С. Романов “Юрій Косач між минулим і сучасним. Історична проза письменника 1930-х років”, І. Сквирська “Система ідейно-ху-

дожних доміант у творчості Юрія Косача”, Г. Стасюк “Художня експлікація проблеми генетичного спадку в творчості Лесі Українки та Юрія Косача”, М. Р. Стех “Юрій Косач і мистецтво історичної белетристики”, О. Шалагінова “Свій серед чужих, чужий серед своїх. Юрій Косач у спогадах Юрія Шевельова (Шереха)”, О. Шека “Концепція людини в новелі Юрія Косача «Остання атака»”, Г. Юрчак “Автобіографічний синерген Юрія Косача”, та ін.

Постановка завдання. Спробуємо кількома штрихами окреслити світоглядні концепти Ю. Косача, спираючись на спогади про нього його сучасників, щоби мати інструментарій для аналізу його поезій, зокрема у інтермедіальному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Отже, хто ж такий Юрій Косач? В. Агєєва називає його “найактивнішим діячем” Мистецького Українського Руху в Німеччині, “лицарем свободи”, “інтелектуальним волоцюгою”, “одвічним бунтарем”, який “завжди був свідомим власної приналежності до української еліти, до тих, у чию кров переходить лицарство”. І саме ця “енергія бунту”, на думку дослідниці, “кидала Косача з одної екстремі в іншу” [1]. С. Романов вважає, що “В особі останнього митця славетного роду Драгоманових-Косачів українська культура має, без перебільшення, непересічну індивідуальність, автора оригінальних, цілком новаторських для свого часу белетристичних творів, наукових студій, перекладацьких проектів” [23, с. 54].

Щодо того, як сприймали Косача його сучасники, то тут почуємо різні думки. Наприклад, Григорій Костюк “у воєнні та повоєнні роки «на всі ці його політичні викрутаси дивився вибажливо, як на пригоди й витівки поетичної натури», то американське оточення Косача не толерувало його «штук». Про прагнення до епатажу пише й Шевельов” [20, с. 249]. Попри всі його ідеологічні шукання/вагання, високу оцінку прозовій творчості Ю. Косача дав Юрій Шерех (Шевельов) в оглядово-аналітичній статті “Року Божого 1946” (про твори “Ноктюрн be-moll” та “Еней та життя інших”): “Проза великої лаконічності, проїня-тості внутрішнім світом, ідейної напруги, суспільної гостроти, – проза гострої, але не однамнітної фрази, проза швидкого руху сюжету, одне слово – справжня проза ХХ сторіччя, з якою не соромно й на люди показатися...” [27, с. 7].

І справді, Ю. Косач часто “мінняв ідеологічні переконання, шукав якогось абсолюту, хоча навряд чи був народженим для політики. Попри всі митарства, неймовірно багато писав...

Програно державу, втрачено домівки, літературу намагаються поставити на службу ідеології по обидва боки кордону. Безґрунтянство стає вже не метафорою, а життєвою обставиною” [1], а на “на плітках та взаємних образах було створено літературний міф про Косача – «скандаліста, вовкулаку, зрадника...»” [26, с. 471].

Багато чуємо і в сучасному культурному просторі “претензій” до письменників різних літературних угруповань, напрямів – до В. Винниченка, П. Тичини, М. Бажана, В. Домонтовича та ін. До цього часу точаться дискусії з приводу їх “шукань”, ідеологічних переконань, колабраціонізму, цінності їх творів. Очевидно, кожне покоління відшуковує “правду”, приміряючи її до історичних і політичних реалій свого часу, намагаючись звинуватити або ж виправдати ті чи інші персоналії, їх вчинки, погляди. Але нікому із мудрих і сміливих сучасних критиків достеменно не відома доля тих вигнанців/блукальців, їх “поріг болу”, їх “рівень вірності”. Потрапивши у моторошні реалії долі, хто зна, як би вчинив кожен з нас. Чи маємо ми моральне право засуджувати, оцінювати тих, хто опинився у вирі катаклізмів, в добу непевності, шукань, розчарувань?

Цілком розділяю думку колеги з приводу того, що “сьогодні визріла необхідність, відкинувши усі упередження та емоції, спробувати зрозуміти Юрія Косача – людину, громадянина, митця. Адже його творчий і науковий доробок, без сумніву, є внеском у національну культуру. Його життєвий досвід повчальний. Більше того – трагічно-повчальний. Доля Ю. Косача в певному розумінні – це доля української людини буремного ХХ століття [23, с. 59]. То ж залишимо поки ідеологічні покручі письменника, про них достатньо висвітлено у спогадах Г. Костюка [11], Ю. Шевельова [27], розставлено важливі акценти в статтях і дослідженнях В. Агєєвої [1], С. Романова [23, 24], О. Полухович [18, 19, 20] та ін. і спробуємо наблизитись до поетичної творчості Юрія Косача.

Його амплуа багатогранне: прозаїк, поет, перекладач, публіцист, журналіст, критик, літературознавець, художник. І “цей творчий гін у цього в повні сил автора... лежить зовсім у великій традиції його родини, яка дала українській культурі такі яскраві постаті, як Драгоманів, Леся Українка й Олена Пчілка. У всіх творах Косача показаний яскраво його власний стиль. Велике знання і барвіста, часом барокова мова, та найбільш – яскрава й вічно жива уява... – це такі риси талану, які характеризують автора, як справді відповідального і знаменитого письменника... та велика, справді європейська письменницька

культура, кажуть ставити творчість Юрія Косача, як зразок живої творчості”, – писав про Косача О. Тарнавський [17].

Інтелектуалізм його творчості – поза сумнівом. Ну а як же могло бути інакше? Гени предків, а ще – навчання у Львівській гімназії, Варшавському університеті, пізніше слухав лекції в Карловому університеті у Празі, а згодом – у Сорбонні. Багато в його творах (особливо поетичних) інтертекстуальності, алюзій до світової історії та культури, до історії рідної України. М. Лановик називає Ю. Косача “письменником-енциклопедистом” [13, с. 222], а Г. Звягіна вважає, що: “Юрій Косач має неповторний індивідуальний стиль, серед особливостей якого глибокий культурологічний контекст” [6, с. 7]. Наприклад, його лірична мініатюра “Зрада Андромахи” (1943) – інтертекстуально та інтермедіально насичений текст.

На сьогодні, на жаль, вкрай обмаль наукових потрактувань його поетичних текстів. Історичну белетристику, новелістику, драматургію досліджують, а от поезія ще залишається поза увагою науковців. Надибуємо лише поодинокі розвідки: “Поетика ноктюрну в ліриці Юрія Косача” М. Лановик, “Концептосфера лірики Юрія Косача (на основі збірок «Мангаттанські ночі» та «Літо над Делавером»)» П. Ліс-Маркевіча. Щодо інтермедіальних аспектів творчості Ю. Косача, тут поки що маємо праці Ігоря Драча “На перехресті мистецтв: жанрові особливості “Ноктюрну b-moll” Юрія Косача”, Ганни Звягіної “Музична барка, що пливе в невідоме” (аналіз “Ноктюрна b-moll” Юрія Косача), але вони стосуються прозового твору письменника.

Всього три невеликі ліричні збірки Ю. Косача вийшли в Україні – “Мангаттанські ночі. Балади. Елегії” (1966), “Вибране” (1975) і “Літо над Делавером” (1980). Дві останні будемо аналізувати.

До речі, сам Ю. Косач доволі скептично оцінював свої поетичні твори: “«Вірші мої кепські. Я їх писав завжди лише для себе, у записнику, захоплений, закоханий, остовпілий, без правил поетики. Якби не Святослав Гординський, може, не гуляв я зовсім у саді поезії. Прозою можна більше сказати, як віршем, волю читати вірші, ніж писати їх самому». Однак міжвоєнні літературні оглядачі позитивно сприйняли здобутки Косача-поета. 1936 р. у паризькому видавництві «Лесин дім» побачила світ друга його поетична збірка із посвятою дружині «Мить з Майстром» [23, с. 55].

А що ж С. Гординський? У своїй публікації “Чотири реторти лірики” (газета “Назустріч”,

1935 р.) він розглядає збірку поезій Косача “Черлінь” поруч із поезіями Антонича, Ливицької-Холодної та Маланюка. Причому, це дуже схвальний відгук, в якому автор рецензії абсолютно переконаний в таланті Косача як поета, відзначає його еволюцію, поступ, високий рівень: “Він має свою власну мову, свої власні улюблені слова і свій власний стиль, що дає йому змогу найсильніше атакувати почуття. Є в нього ота безпосередність, отой полум’яний струм, що заливає своєю горячню все, розтоплює поезію в один одноцільний сплав...” [3].

Богдан Лепкий на сторінках “Краківських вістей” у 1941 році, роблячи огляд української поезії, серед визначних українських поетів (Маланюка, Теліги, Стефановича) відзначив і Юрія Косача: “це поет великих можливостей: Він теж стоїть близько Маланюка і його молодечі вірші мають подекуди відпечаток наслідування. Але вже позначились далші етапи його творчості, нові й оригінальні. Та Косач теж відданий поезії всеціло. В останніх роках він перекинувся у прозу й його талант виявив себе тут глибше. Можливо, що його нестримним задумам краще відповідає невязана мова” [14].

Д. Павличко відзначив багату мову його поезій: “Лексичні раритети й неологізми входять в органічну й енергійну мову поета. Насичена свіжими, рідко вживаними, дзвінкими словами, економна і синтаксично небуденна мова поетичних творів Юрія Косача належить до явищ особливої цінності” [9, с. 9].

Як же представлена поезія Юрія Косача з точки зору інтермедіальності? Міжмистецькі взаємовпливи в художніх текстах останнім часом приваблюють все більше дослідників, оскільки “як авторська стратегія, інтермедіальність тісно пов’язана з особистістю письменника, його досвідом та естетичними принципами” [12, с. 20], а це дає можливість науковцям глибше зануритись, а відтак і всебічно проаналізувати і по-новому осмислити творчу спадщину митця.

Сучасні дослідники проблеми інтермедіальності (Т. Гундорова, С. Кочерга, О. Вісич, Н. Мочернюк, С. Маценка та ін.) створюють цікавий літературознавчий та міжмистецький дискурс, який породжує ґрунтовні думки і погляди, провокує до нових наукових пошуків: “інтермедіальність – це реалізація в письменстві образних структур, що несуть інформацію про розмаїті види мистецтва” [12, с. 19], “мистецькі включення в структуру тексту є свідченням поліфонічності культури, що спонукає до актуалізації інтертекстуальних концепцій, зокрема й інтермедіаль-

ності” [16, с. 179]. З огляду на думку О. Рисака про те, що “Письменник вчиться в художника, скульптора, музиканта «таїнам» світобачення і світовідчуття, а це допомагає значно повніше реалізувати художній задум, зриміше і звучніше виразити творчі спалахи, емоційні стани...” [22, с. 9], вважаємо, що поетична творчість Юрія Косача сповнена (й переповнена) таких спалахів і станів, які він демонструє завдяки вплітанням в художній текст образів, прийомів, технік інших видів мистецтв – музики, живопису, скульптури, архітектури, театру, перекодовуючи їхню мову мовою поезії.

Естетичний маніфест його лірики – це постійна зрима присутність світового (і українського) мистецтва, інтертекстуальність та інтермедіальність в найповнішому прояві, екфрази, пластика слова, архітектоніка вірша, барвописання, алюзії, вмонтовування та вкраплення, культурні меседжі до читачів по обидва боки океану, взаємозбагачення і взаємообмін культур, залюбленість в чудо творіння людських рук, це конструювання нової реальності, – полікультурної, мультимедійної, яка закорінена в генетичному коді його родоvodu.

Якщо говорити про екфразис, то його наявність в поезії Косача лише підтверджує думку про специфіку його творчої манери, індивідуальний стиль і формує позитивну думку про постать автора та його світогляд, свідчить про неабияку обізнаність із творами світової культури, про ерудованість поета, його мистецтвознавчу зацікавленість. Живі полотна його художніх текстів – це поетичні етюди, інколи – акварелі, мальовничі замальовки, це гра світла й тіні, багата кольористика, це інтер’єри, портрети, ландшафтні та урбаністичні пейзажі, архітектурні ансамблі, акустичні метафори, симфонічна музика.

П. Ліс-Маркевіч, досліджуючи концептосферу лірики Ю. Косача, побіжно звертає увагу на концепт “мистецтво” в його поезіях: “У віршових творах Ю. Косача згадана велика кількість митців – письменників, художників, театральних діячів (Едгар Аллан По, Уолт Уїтмен, Микола Реріх, Поль Гоген, Вільям Шекспір та ін.), а також відомих художніх образів (Улліс, Офелія, Беатріче, Анабелла Лі та ін.), що є свідченням мистецьких уподобань і захоплень автора”; “Концепт *МИСТЕЦТВО* втілений Ю. Косачем в образах відомих митців, персонажів художніх творів, а також архітектурних витворів” [15, с. 71]. І справді, екфразис, професійна мистецька термінологія (музична, малярська, архітектурна) присутні у багатьох поетичних творах Косача як невід’ємний елемент інтелектуального тексту.

У передмові до збірки “Літо над Делавером” Д. Павличко дає позитивну оцінку поезіям Ю. Косача: “Може здатися, що більшість віршів цієї збірки писані рукою професора античної і західноєвропейської літератури, знавця європейського живопису й театру... вже самі заголовки вказують на широкі духовні зацікавлення, інтелектуальну ненаситність автора, його якусь ніби аж кам’яну зануреність у пласти світової культури” [9, с. 8], “На численних і оригінальних поетичних картинах Юрія Косача, запозичених з літератури й малярства у вигляді мотиву чи сюжету, немає книжної пилюги” [9, с. 9]. От власне, в його поезії надзвичайно органічно і гармонійно переплелися різні види мистецтв, які промовляють до нас картинами чи іменами відомих художників, творіннями скульпторів і архітекторів, звучать інструментами, музичними творами та іменами відомих композиторів, герої всесвітньо відомих драм промовляють зі сцени театру голосом знаного драматурга. Часова площина цих мистецьких і культурних творінь – від античності до сьогодення, географія цієї полікультурності – Єгипет, Франція, Англія, Італія, Іспанія, Польща, Америка, Канада, Україна.

Митець намагається перетворити свої вірші на особливу міжмистецьку форму комунікації. Читаючи поезії Косача, особливо ті, в яких присутні твори світової культури, складається враження участі в своєрідному літературно-мистецькому перформансі: все тут, все зараз, все з нами. І це дійство інтерактивне, живе, стереофонічне і багатовимірне: театр, концертна зала, музейний простір, бібліотека – доступні усім у дистанційному режимі з таким-собі віртуальним онлайн-гідом. Автор, апелюючи до знань і уяви читача, формує естетичний концепт сучасності, генерує в своїй поезії довершений (досконалий) світ під знаком мистецтва. Цикли “Мить з майстром” (збірка “Вибране”), або ж “На розпутьях велелюдних” (збірка “Літо над Делавером”) – свідчення того, що сам поет є активним поціновувачем світової культури, добре орієнтується у всіх “скарбах людства”, ще й дає їм професійну оцінку, як досвідчений мистецтвознавець та критик.

Очевидно, що музика відіграла велику роль в житті письменника. Музика (як і загалом мистецтво) в родині Косачів-Драгоманових була особливим культом. Пригадаймо хоча б музику в житті та творчості Олени Пчілки, Лесі Українки. Музика присутня в прозі Ю. Косача (“Ноктюрн b-moll”), в драмі (“Скорбна симфонія”), музика і в його поезії: “*Вирізьблював музика порожнечу*” (“Слухаючи «Патетичну» над океаном”).

Якщо у цій поезії Косач використовує алюзивну екфразу – постать Бетховена, то у вірші “До Гелени із Замостя” поет чітко означає прізвище композитора: “Ось срібні голуби знялись з долонь твого Шопена”. Музика як невід’ємний елемент живого організму “театр” присутня в поезії “«Глобус», театр Шекспіра”: “Чуєш, забриніла уже сопілка. Флейти з падуг свищать”.

Згуки його поезій нагадують “Концерт” Антонича: чутно оркестрові акорди симфонічної музики, розспіви оперних арій (“Оркестри загули тремких бистрин”, “Симфонії можуть ваших серць удари різблять. Симфонію вітчизн весняних”, “До тебе прикував я мрійні каватини”, “Скерцо маніжне”), звучать різні музичні інструменти (клавішні, духові, ударні), які часто стають акустичними метафорами: “сопілки гудуть тополіні”, “в лунах сонячних трембіт”, “стелить клавесин заулком тихого Замостя”, “Бубнів приглушені звуки”, “І берегів видзвонює сурма”, “Гримітимуть зловісно литаври бурунів і хвиль високих”, “На флейті виграє серед руїни – блазень”, “і мушлі виграють, неначе окарини” (окарини – керамічна або порцелянова свисткова флейта сферичної форми, інша назва “зозулька” – О. М.), “Ще не ударили в розспівані тимпани” (тимпани – древні музичні ударні інструменти, близькі до бубнів – О. М.).

Музика проникла в текст і підтекст Косачевих творів, вона звучить квилінням птаха: “квилю, квилю, неначе білий лебідь”, зойком землі: “Голодною вовчицею земля здіймає зойк”. Вірші Косача доволі фонічні, вчуваємо передзвін, шум, грім, зойк, брязкіт, гомін, сміх, виття (“загримить відлуння”, “гілля задзвенить”, “сміху дівочого серпанки”, “шакали виють”, “зойк сирен”, “кварталів білий гомін”, “вже гудуть вже ось тут вже ось тут буревії”) і навіть “німогомін” (неологізм волинського поета Костя Шишка): “Життя що прогуло відлунням тут блукає”, “як гнівна хвиля сталь німовна”, “мовкне відгомін в віках”. Музику поет чує у “шепоті отав, у пошумі дерев”, в “лункості тиші”, вона лунає “у шереху шовкових трав”, “в шипінні змій”, “у сніговіях”, промовляє до читача звуками стихій: “музика в гаях”, “лунки простори сивої затоки” і голосом міста: “завив волторнами моторів”.

Гостро відчуваючи чужину (“З вітрами і громами я житиму на тій землі моїй, але не тут, де тільки смертна тиша”), ліричний герой підсвідомо реагує на далекий “зітх пшениць”. В його текстах часто лунає “пісні племінної лад”: “невтомна співає весна”, “Я слухав про що співає вітер”, “Я співаю пісню хлопця моло-

дого”, “земля моя співає”, “Заспівало Замлиння, Залісся, Запруддя”, “стане піснею ця вбога самота”, “Канцона”, “Пісня індіанця Навахо про коня”, і навіть “шарлат він співає в келихах”, а прованський трубадур “знов заспівав про вітрилами зеліяну юність”.

Музичність поезії Ю. Косача прослідковується у різних площинах – у ритміці, фоніці, лексиці. М. Лановик, досліджуючи “ноктюрновий дискурс” в поезії Юрія Косача, зауважує: “У медитативно-елегійне русло ноктюрнової традиції повертається Ю. Косач у своїй пізній ліриці. Це, зокрема, простежується у його збірці “Мангаттанські ночі”, уже сам заголовок якої акцентує на провідній темі віршів” [13, с. 216]. Можемо зробити висновок, що не лише проза Ю. Косача “музично-настроєва” (за Ю. Шерехом), а й його поезія насичена звуками, наповнена піснями, вона мелодійна, оркестрово-симфонічна.

Театр в поезії Косача постає як генетична залюбленість. Сам талановитий драматург і театральний критик (це успадкував від своєї бабусі і тітки), вирішив перенести театр в поетичний текст, сконструювавши нову міжмистецьку площину. Загалом у його доробку більше 20 п’єс, критична стаття “Демон театру”, в якій він театр назвав поезією. Відчувається, що поет добре орієнтується у світовій драматургії (“Мій розвиток від комедія дель’арте по через українське дійство XVII ст. і бароккову драму XVIII ст. до “театру абсурду”, з якого краці – “Кортес і безталанна” та “Змова Катіліни”...” [5]), вільно оперує знаннями про творчість англійського драматурга, якому присвячує вірш “«Глобус», театр Шекспіра”: “Автор змальовує магічну атмосферу театральної вистави, яка, з одного боку, може створити казку («Виходь же, казко, з-за лаштунків ближче»), а з іншого – «висвічувати ницість», а сам театр може стати місцем, де «крізь хитру роль промовила облудність людських доль»” [15, с. 66–67]; “Шекспірівська тематика простежена також у віршах «До Офелії» та «Смерть Коріолана». В обох творах присутній мотив зради. У першому вірші автор згадує історію, описану в п’єсі «Гамлет», однак головним образом вірша стає кохана головного героя – Офелія» [15, с. 67]: “мудрого дерзання щастя і отрута”, окрім Офелії згадується й головний герой п’єси Шекспіра: “Гамлете, хай леза уст жорстоких знають міру гордої печалі”. Алюзія до Шекспіра з’являється і в тексті поезій “Балада про золотий Бродвей” (“синьовія Офелія з пустки неонів Бродвея”), в якому

розповідається про знамениту вулицю на Мангеттені, де розташовано кілька десятків театрів.

Театральне мистецтво сцени крізь метафорику американських буднів вбачаємо в кожному рядку: *“де ніч ночував, чародію?”*, *“Аж у третьому акті ти вбив Це знеможене серце поета”*, *“Хай палає трагедій одвічний вогонь!”*.

Ніби непомітно вплетені в полотно поезій Ю. Косача і образи арлекіна (персонажа італійської *Commedia dell'Arte* – комедії масок): *“в сваволі вередливих арлекінів”*, *“їх зазиває арлекін”*, і блазня (сценічного персонажа в середньовічних ярмаркових і балаганних виставах): *“серед руїни – блазень”*, *“серед людю мерзеного блазнів”*, *“блазні, повії, акробати вийдуть у синій тал”*, *“де блазнем став варнак”*. Ці архетипні персонажі в творах письменника несуть у собі глибоку філософську думку про світ, людей, життєві цінності.

Перебуваючи в еміграції, уже будучи у поважному віці, Юрій Косач захопився малярством (більше десяти його малюнків зберігаються нині у фондах Музею Лесі Українки ВНУ імені Лесі Українки у Луцьку).

Малярство алюзійно чи персоніфіковано присутнє у таких поетичних творах: *“Монна Ліза”*, *“Джіоконда”* (обидва – про безсмертні полотна Леонардо Да Вінчі), *“Марія Башкирцева”* (про українську художницю у Парижі), *“Художник”* (про Тараса Шевченка), *“Франциско Гойя. «Жахиття війни»* (враження поета від серії гравюр художника на тему іспанської війни), *“Фра Анджелико”* (присвячено італійському живописцю, є алюзія до його *“Мадонни з дітям”*), *“На смерть майстра Жоржа Руо”* (про французького художника-експресіоніста, графіка, дизайнера), *“Тоген на Таїті”* (про відомого французького художника і його перебування у французькій Полінезії, яка надихнула митця на створення найвідоміших картин), *“Іван Труш”* (про українського живописця-імпресіоніста, майстра пейзажу і портретиста), *“Перед картиною невідомого митця-львів'янина”*.

У цій галереї відомих (і не зовсім) портретів майстрів пензля неймовірно цікаво блукати, розглядаючи їх творіння, виконані різними техніками, у різних жанрах і на різні теми, помічаючи спектральний вибух барв, деталі портретів, дивуючись обізнаності поета, який використовує професійну лексику художників і постає перед нами авторитетним мистецтвознавцем: *“і спалахнув на майстра полотні бунтарський «стиль нуово»”*, *“кипіла барва на палітрі жаг”* (“Іван

Труш”), *“із тайн калиновіння барв”*, *“кадмію жага”* (“Тоген на Таїті”), *“і зломи брів зійшлися Монни Лізи”*, *“тайнний знак всемудрого да Вінчі”* (“Монна Ліза”). Цікаво, що “серед нічних картин Ю. Косача з'являється також образ великого митця Жоржа Руо, маляра глибинних контрастів... Він – майстер, який зміг намалювати “чорну чорнь”, протиставивши її “палючим скресам барв” [13, с. 221].

Н. Мочернюк, досліджуючи малярство в поезії західноукраїнських художників міжвоєнної, звертає увагу на те, що “Серед не-художників виразно «читує» мистецтво Юрій Косач. Ідеться про його екфрастичну поезію «Джіоконда» та вірш «Марія Башкирцева»” [16, с. 179], а П. Ліс-Маркевіч помічає: “Косач уміло використовує усталені в суспільному просторі асоціації для змалювання того чи того образу відомої особистості” [15, с. 66].

Що ж, Ю. Косач, як майстерний гід провів нам змістовну екскурсію музеями світу, запаливши в нас бажання пізнати про згаданих художників та їх дітища більше, надихнув кольористикою полотен, змусив придивитись до деталей, подивуватись палеті фарб. “Художник слова також вдається до кольорових акцентів у своїх намаганнях створити образ реальності та ірреальності, відобразити уявний світ” [12, с. 26]. І справді, Ю. Косач неабияк майстерно оперує в своїй ліриці *“палючими скресами барв”* (і не лише в поезіях про художників чи їх картини): *“день, що багряно жовтіє”*, *“черлень безкраїх верхів”*, *“срібнобородий мислителю”*, *“на скелях багряних в суцвітті барв”*, *“жовтоодежний паломнику”*, *“майстер фарбу золоту кладе на бляху гнуту”*, *“Взявся шарлатом місяць”* (до речі, шарлат – яскраво-червоний колір – улюблений колір Косача, часто зустрічається також і в його прозових творах).

Загалом, його поезія – це неповторна палітра яскравих, живих, гарячих і холодних кольорів, авторських новотворів. Найчастіше вживані: срібний, синій, блакитний, сивий, багрянний, шарлатний, жовтий, золотий, янтарний, черлений. Бачимо оригінальне сприйняття світу автором через кольорономени: *“весни срібнострунність”*, *“вістун золотошатий”*, *“тайфун червонокрилий”*, *“жовтожаром – осінь”*, *“смаглява чернь”*, *“Синьо-склистий неблаганний айсберг”*, *“і пурпур літа спалахом листви”*, *“і серед кадмію неситого троянд”*, *“сапфірні очі їх з блакитної хмарини”*.

Майстерно використовує поет гру світла й тіні для динаміки пейзажу: *“і тихий промінь у саду тремтів”*, *“мерехт тіней”*, *“в саявах блиска-*

виці”, “де крешуть вогневиці”, “у свічінні каштанів”, “трояндним смутком присмерк заспівав”, “і на світанку сонця ніжний промінь на темний пригород упав”, “вечірнім мороком вбиралися лимани”, “мов брабантське мереживо, промінь”, “Як спалахнуть зіниці ліхтарів І вдарять темін мурів жовті танці”.

Яскрава образна метафорика Косачевих поезій, глибокі образи-символи, неймовірно влучні порівняння, майстерне володіння словом спричиняє у читача стан естетичної втіхи і насолоди. Тут доречно навести думку С. Кочерги: “Твори усіх візуальних мистецтв або ж артефакти з часом проникли в тканину літературного тексту, де можуть виконувати функцію художнього тла, деталі, символу, а інколи стають об’єктом естетичної насолоди, джерелом інтелектуальних дискусій, рушієм сюжету тощо. І для втілення їхніх образів письменники вправно використовують художній потенціал слова, виявляючи свою стильову індивідуальність” [12, с. 29]. Це абсолютно співвідносне із поезіями Юрія Косача.

Скульптура як мистецтво тривимірне, пластичне, в текстах письменника проявлене монументальними кам’яними бабами – статуями давніх кочових народів, пам’ятниками, фігурами, образами зодчих-каменярів. Кам’яні статуї українського степу – це не лише камінні брили, оброблені людською рукою, це відгомін давнини, це поклики рідної землі, це символ невмирущості, стійкості, незламності, це історичне свідчення епох і цивілізацій. Присутність скульптурних елементів додає його ліричним творам об’ємності, рельєфності. Скіфську бабу, цю “постать кам’яну”, яка “стоїть в задумі”, “сувора й мовчазна”, поет порівнює із єгипетським сфінксом: “Бриластим, диким тесом валуна, Як сфінкс одвічний, в саявах блискавиці Під скіфським небом, кованим із крици”, возвеличує її як символ звитяги: “Над степом височіє горда Ніка, Камінний знак тривань і перемог”. В поезії “До скіф’янки” згадується “Камінна баба на степів розстаю” – “праматір степова”.

Митець-поет віддає шану митцю-скульптору (поезія “На руїнах Херсонеса”): “митець погожолокий... понтійських житниць стиглий семиколос він вирізьбив, щоб не хижацький меч”. Оскільки, “мистецтво скульптури і літератури поєднує насамперед феномен тілесності” [12, с. 28], бачимо тут спробу поета відчувати себе у ролі майстра пластичного арту, він буквально милується творінням рук невідомого автора.

В поезії “Слово про Київ” Косач складає шану містові, в яке залюблений. Він здійснює про-

гулянку Києвом “злотокудрим” і веде читача на майдан біля Софії: “де здибив коня винозорий Богдан” (алюзія до пам’ятника Богданові Хмельницькому). У вірші “Біля Софійського собору” знову згадка про Б. Хмельницького (очевидно-таки, про пам’ятник, який на цьому майдані є центральною фігурою): “Це ж твого Богдана гримить-бо камінна острога”. Згадуючи Львів, Ю. Косач натякає на пам’ятник Івану Вишенському: “Ось тінь Івана з Вишні” і неодмінно возвеличує символ міста: “Кам’яніють посивілі леви”. У цьому місті “молотки дзвонять каменярів” (“Львів”). Пам’ятники, камінь у Косача не мертві, не холодні, вони живі, одухотворені, вони – невід’ємна частина життя міста (чи то Києва, чи Львова, чи Херсонеса, чи Нью-Йорка) і українського степу: “камінним віттям загула”.

У вірші “Мікеланджело Буонарроті” чутно, як “кришиться розколене громаддя” і постає потужний образ флорентійського художника, архітектора і скульптора-“різьбяр”: “Вивергає із груд граніт до ладу Змах рамен каменотеса мужній”, “Молот жевріє од скалок полум’яних, І врізьбиться у сторіччів просинь Тінь могутня – скеля нездоланна!”.

Ю. Косач вивчав архітектуру в Карловому університеті у Празі. А ще на власні очі бачив різні міста, бував у різних країнах. Тому не дивно, що в його ліриці представлена велич майстрів містобудування світової слави: впізнавані сакральні і світські споруди, фортеці, замки, вежі, дзвіниці. Зі сторінок його збірок зримо постають брами флорентійського собору Марії дель Фіоре (“Мікеланджело Буонарроті”), таємничий паризький Нотр-Дам (“Химери Нотр-Даму”, “Кому вдаряли дзвони Нотр-Даму”, “Елегія на згадку Ф. Віньйона”), французька пам’ятка архітектури та історії (“На подвір’ї Сорбонни”), Собор Святого Патрика – найбільший, побудований у неоготичному стилі, католицький храм Америки (“Катаклізм”), граніт київських Золотих воріт (“В Золотоворітському сквері”), християнський собор, пам’ятка української архітектури та монументального живопису часів Київської Русі (“Біля Софійського собору”, “Слово про Київ”), середньовічна фортифікаційна споруда, замок (“Любартів замок у Луцьку”, “Волинь”), дзвіниця у стилі ренесансу і бароко – вежа Корнякта, Чорна кам’яниця, площа Ринок (“Львів), величний архітектурний ансамбль XVIII століття у стилі рококо – собор Святого Юра, культовий комплекс ченців, збудований у першій половині XVII ст. в стилі італійсько-голландського маньєризму –

каплиця Бернардинів, вежа у стилі класицизму XIX ст. – Ратуша (“Іван Франко”), пам’ятка романської архітектури абатство Сен-Жермен-де-Прі в Парижі (“Артур Рембо”), великий офісний центр в Нью-Йорку – Рокфелер-центр (“Авеню Діамантів”).

Будівлі різних епох, відомі архітектурні споруди, елементи обрамлення, декору, розмаїті стилі, чітка геометрія площ, майданів, вулиць сучасного міста додає його поезіям архітектонічної витонченості, стрункості, структурованості: “Бродвей” (вулиці, будівлі, “джунглі камінюччя”), “Балада про Мангаттанський банк” (Будівля фондової біржі, колони, ротонда, авеню), “Білгород-Дністровський” (“Бастіони різьблять небосхил”), “Нью-Йоркська елегія”, “З пісень Гарлему” (вулиці Нью-Йорка), “В кварталі Ла-Війет” (вулиці Парижа), “Фра Анджеліко” (кампаніла – дзвіниця), “То з Ромодана шлях упав через могили...” (Гадяцький замок), “Ганджа Андибер” (брами Лаври), “До Гелени із Замостя” (Колегіат, зубчастий мур), “Американська готика” (архітектурний стиль, “задимлені панцирі Бронкса”, “В небо упруться будівлі, мов крик скостенілий”).

Навчання у Львові, Варшаві, Празі, Парижі, залюбленість у Київ, життя за океаном наклали свій відбиток на мистецький світогляд і естетичні смаки поета, який тонко відчував просторові форми, особливо, “музику, що застигла у камені” – архітектуру (як новочасну, так і стародавню): руїни фортець, сакральні споруди, вежі, готичні шпилі Європи, а також модерні хмарочоси Америки стали важливими образами лірики Косача. Зачасти вони творять метафору, суголосну його пошукам, його життєвим поневірянням: “у кайданах залізопотопу важче бреди”, “ти – безіменний в хуртечах камінного зрубу” (“Американська готика”), “В містах сирих, де зяє крик потал”, “Каміння міст обпалює крилом” (“Загублений зорі”), “Чи під громаддями базальту ще мерехтить осердя сподівань?” (“Бродвей”), “Височить авеню, розстилає безодні, де калічить людину облуди іржа, де сичать і палають пожежі неонів, нависають над містом, як лезо ножа” (“Авеню діамантів”).

Готичні собори, барокові брами, рококові споруди, сучасні будинки, камінь, скло, залізо, чіткі лінії горизонту, геометрична впорядкованість і конкретна локаційна прив’язаність – як квінтенсенція культурних епох, мистецьких стилів, країн та континентів – специфіка Косачевого простору.

Його поезія позначена яскравими урбаністичними маркерами, тут більше міст, хоча природні ландшафти теж є, але міський простір переважає (Флоренція, Париж, Нью-Йорк, Львів, Київ, Луцьк, Ялта, Чернігів, Полтава, Білгород-Дністровський, Херсонес, Бучач, Корсунь-Шевченківський, Канів та ін.). Герою важко “у вирі міст, що клекотіли хижо”, “в безладнім гомоні байдужої юрби”, де “громаддя брил”, набагато краще він почуває себе там, де “стен Вітчизни”, де “запах тьмяного ромену, і зітх пшениць, і пил доріг”.

До речі, готика архітектури поезій Ю. Косача (“висотного дива засклені шпилі”, “споруди склесті і висотні”) перекодовується на готику простору (як зовнішнього, так і внутрішнього) і стає улюбленим вектором, улюбленою системою координат поета: “над”, “понад” – ліричний герой повсякчас прагне у височінь (“а ти... летиш до зір, що в безоднях зіткнулись”, “мене бо кличе вітер понад степом, мій вітер – брат із круч над Бористеном”, “А я, німіючи, почую раптом крила, що за плечима хижо зашумлять, і понад тванню геть д’горі долину, прибравши птаха радісного стат”). І оце поривання “ins blau” – таке зрозуміле.

Висновки. Широка парадигма міжкультурних зв’язків, літературно-мистецькі кореляції поетичного доробку Юрія Косача сприяють поглибленню філософського підтексту, посиленню художнього образу, оригінальності і незвичності мовних конструкцій, естетичності мовотворчості, моделюванню поетичної картини світу, витворюючи неповторний індивідуальний стиль письменника. Інтермедіальність та інтертекстуальність його поезії є свідченням неординарного світовідчуття, сповненого глибоких екзистенційних сенсів, прикладом інтелектуальної європейської творчості, закоріненої в українську ідентичність.

Не зважаючи “на всю його хамелеонщину, за ним водиться і щось інше. Він автор цілого ряду літературних писань, які, без сумніву, знайдуть місце в історії літератури нашої мови” [20]. “Талант і химери” в його ліриці тісно переплелися, але й впелися сюди естетика світової культури, ідеали краси, геній людського таланту, “аристократизм духу”, тонке відчуття прекрасного. Інтермедіальність Косачевої поезії ще потребує детальнішого прочитання, осмислення, аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Юрій Косач: небіж Лесі Українки та інтелектуальний волоцюга. <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-45888087>
2. Білі Плями і Чорні Прогалини Української Літератури (Дослідження Ольги Полюхович про Юрія Косача). *Ukrainian Research Institute Harvard University*. Wed, 03/07/2018. <https://surli.cc/cytips>
3. Гординський С. Чотири реторти лірики. *Назустріч: Л-ра. Мистецтво. Наука. Громад. життя*. 1935. Чис. 2. С. 2.
4. Драч І. На перехресті мистецтв: жанрові особливості “Ноктюрну В-moll” Юрія Косача. *Питання літературознавства*. Випуск 85. 2011. С. 63–70.
5. Залеська-Онишкевич Л. Слідами пропалих рукописів Юрія Косача. *Кіно і театр*. 2018. №4. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.phpid=2201
6. Звягіна Г. “Музична барка, що пливе в невідоме” (аналіз “Ноктюрна b-moll” Юрія Косача). URL: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/20630/1/c171-178.pdf>
7. Косач Ю. Вибране. Київ: Дніпро, 1975. 152 с.
8. Косач Ю. Демон театру. URL: <https://zbruc.eu/node/81239>
9. Косач Ю. Літо над Делавером: Поезії. Київ: Рад. письменник, 1980. 99 с.
10. Косач Ю. Мангаттанські ночі. Київ: Рад. письменник, 1966. 72 с.
11. Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади: у 2 кн. Київ: Смолоскип, 2008. Кн. 2. Юрій Косач (талант і химери). С. 447–480.
12. Кочерга С., Вісич О. Літературознавча інтермедіальність: генеза і сучасні горизонти. Навч. посібник для здобувачів вищої освіти. Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 2023. 286 с.
13. Лановик М. Поетика ноктюрну в ліриці Юрія Косача. *Київські полоністичні студії*. 2019. Том XXXV. С. 216–222.
14. Л. Б. (Лепкий Богдан). Буревістя в українській поезії. *Краківські вісті*. 18.01.1941 р. URL: <https://zbruc.eu/node/61143>
15. Ліс-Маркевич П. Концептосфера лірики Юрія Косача (на основі збірок «Мангаттанські ночі» та «Літо над Делавером»). *Волинь філологічна: текст і контекст*. Леся Українка: особистість, нація, світ. Вип. 33. Луцьк, 2022. С. 58–74.
16. Мочернюк Н. Малярські інкорпорації в поезії західноукраїнських художників міжвоєння. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Мова і вірш. 2013. Вип. 16. С. 177–187.
17. от. (Остап Тарнавський – ?). Юрій Косач у Львові. *Львівські вісті*. 04.10.1942. URL: <https://zbruc.eu/node/71457>.
18. Полюхович О. Митець без батьківщини у повоєнних творах Юрія Косача. *Наукові записки НаУКМА*. Літературознавство. 2019. Том 2. С. 92–99.
19. Полюхович О. Український голос у світовій культурі: повоєнні рефлексії на сторінках журналу “Обрії”. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/af0f188f-69f7-4395-bc54-45624d36ba32/content>
20. Полюхович О. Хто боїться Юрія Косача? URL: <https://krytyka.com/ua/articles/khto-boyitsya-yuriya-kosacha>
21. Проза про життя інших: Юрій Косач: тексти, інтерпретації, коментарі / упоряд. В. Агеева. Київ: Факт, 2003. 352 с.
22. Рисак О. Мелодії і барви слова. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX століття. Луцьк: Надстир'я, 1996. 98 с.
23. Романов С. Юрій Косач: життя і творчість на тлі епохи. *Дивослово*. 2012. № 1. С. 54–59.
24. Романов С. Юрій Косач між минулим і сучасним. Історична проза письменника 1930-х років. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 268 с.
25. Семенко С. Публіцистичні виступи Юрія Косача про європейський театр на сторінках еміграційної періодики. *Молодий вчений*. № 9.1(85.1). Вересень, 2020 р. С. 101–105.
26. Шалагінова О. Свій серед чужих, чужий серед своїх. Юрій Косач у спогадах Юрія Шевельова (Шереха). *Леся Українка і сучасність: Збірник наукових праць*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. т. 6. с. 466–484.
27. Шевельов Ю. Року Божого 1946. *Арка*. Мюнхен, 1947. Ч. 2–3. С. 1–8.
28. Юрчак Г. Автобіографічний синерген Юрія Косача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019 № 42 том 1. С. 77–80.